

En introduktion till

Den gemensamma värdegrunden för de statsanställda

Vägledning med stöd i lagen

Den gemensamma värdegrunden för de statsanställda utgår från lagar och förordningar. Den är sammanställd i sex principer som tillsammans anger inriktningen för hur myndigheter och statsanställda ska ta sig an sina uppdrag. Verksamheter och professioner kan skilja sig åt, men den grundläggande utgångspunkten är den samma.

Du som arbetar för staten behöver därför känna till principerna och förstå vilken betydelse de har för ditt arbete på myndigheten och i dina möten med medborgare och aktörer i omvärlden. Du ska också vara beredd på att du från tid till annan kommer befinna dig i situationer där du upplever att olika principer står i konflikt med varandra, och du måste förhålla dig till detta och agera med omdöme.

På kommande sidor ges en introduktion till den gemensamma värdegrunden för de statsanställda. Principerna erbjuder en vägledning, men det är du som är anställd i staten som måste omsätta ord till handling.

Om du vill läsa en mer utförligt beskrivning kan du beställa eller ladda ner skriften *Den gemensamma värdegrunden för de statsanställda* via Krus hemsida, www.krus.nu

De sex principerna

Demokrati

All offentlig makt utgår från folket.

Legalitet

Den offentliga makten utövas under lagarna.

Objektivitet, saklighet och likabehandling

Alla är lika inför lag. Myndigheter och domstolar ska behandla alla lika.

Fri åsiktsbildning

Den svenska folkstyrelsen bygger på fri åsiktsbildning.

Respekt

Den offentliga makten ska utövas med respekt för människors frihet och lika värde.

Effektivitet och service

Verksamheten ska bedrivas så billigt och med så hög kvalitet som möjligt med givna resurser.

Demokrati

Myndigheterna och domstolarna är en viktig del av demokratin och rättsstaten. Det innebär att i staten är den demokratiska värdegrunden utgångspunkten för allt arbete och all maktutövning.

All offentlig makt utgår från folket och att riksdagen är folkets främsta företrädare. Riksdagen är på så sätt en mycket viktig del i den svenska demokratin.

Rösträtten är en fundamental rättighet i en representativ demokrati, eftersom allmänna val är metoden för att utse representanter som

ska företräda folkviljan. Vart fjärde år är det val till riksdagen och då ska medborgarna utse 349 riksdagsledamöter. De ska se till att folkets vilja genomsyrar besluten som riksdagen fattar.

Ett samarbete

Riksdagen fattar beslut som påverkar hela samhället. För att samhället ska fungera och utvecklas är det viktigt att samspelet mellan riksdagen, regering, myndigheter, kommuner, landsting och EU fungerar. Samspelet bygger på att alla har en gemensam värdegrund som i sin tur bygger på demokratiska

principer. De folkvalda politikerna fattar beslut om landets styrning, och det är myndigheter och domstolar som ser till att de beslut som har fattats av statsmakten faktiskt genomförs.

Enligt den svenska grundlagen, regeringsformen, ska

den offentliga sektorn arbeta för att de demokratiska värdena sprids. Det innebär att det finns stora skillnader mellan privatanställda och statligt anställda. För de statligt anställda finns uttalade mål om att arbetet ska bidra till samhällsnytta.

Arbetet som utförs i statens regi ska utföras enligt lag, med respekt för människors integritet, egenart och åsikter. Arbetet regleras i lagar, förordningar och föreskrifter. De viktigaste principerna framgår av lagen om offentlig anställning och lagen om fullmaktsanställning.

Legalitetsprincipen

I folkmun heter det att lagen är till för att följas. Talesättet gäller i allra högsta grad för dig som arbetar i staten. Legalitetsprincipen betyder att den verksamhet som utövas måste ha stöd i lag eller annan författning.

För att alla landets invånare ska få en likvärdig service och behandling är det nödvändigt att de beslut som du fattar har stöd i lag. När du gör det bidrar du till rättssäkerheten och människors vetskap om att det går att lita på att lagarna tillämpas på ett bra och korrekt sätt.

Om en myndighet agerade efter eget tycke utan att grunda sina beslut på lagar och regler skulle det strida mot de grundläggande principer som gäller i en demokrati och rättsstat som Sverige. Utan stöd i lag eller författning saknar en myndighet befogenheter gentemot medborgarna.

Det är inte ministrarna som styr

Självständighet är ett nyckelord inom svensk förvaltning. Myndigheterna arbetar utifrån de prioriteringar som

”Allt du gör måste ha stöd i lagen”

gjorts av våra folkvalda politiker i regering och riksdag. Men det är aldrig enskilda ministrar som fattar beslut om hur en statlig verksamhet ska styras. Det gör regeringen på ett övergripande plan. Sedan är det myndigheten själv som fattar beslut i enskilda ärenden.

Regeringen kan inte ändra lagar själv, men kan ge förslag till riksdagen. Det är ett medvetet sätt att skapa en inneboende tröghet i systemet som motverkar politiska nycker och bidrar till förutsägbarhet. Oavsett vilken politisk majoritet som

har makten i regeringskansliet ska en medborgare vara säker på att få sitt ärende prövat på bästa sätt, utifrån den lag som gäller.

Viktigt att göra rätt

Det är ett stort ansvar att arbeta för staten och fatta beslut å statens vägnar, så kallad myndighetsutövning. Jobbar du för staten och handlägger ärenden ska du utföra dina arbetsuppgifter på ett överenskommet sätt. Gör du fel kan det leda till disciplinåtgärder, till exempel löneavdrag. I allvarliga fall leder överträdelser till åtal i domstol. I så fall hand-

lar det om tjänstefel, vilket kan ge böter eller till och med fängelse.

Objektivitet, saklighet och likhetskrav

Alla är lika inför lagen. Det ska gå att lita på att myndigheter behandlar alla människor på samma sätt. Som företrädare för en myndighet är det viktigt att både vara och uppfattas som saklig och opartisk. Om du hamnar i en situation där omgivningen kan misstänka att du har ett egenintresse ska du säga nej till arbetsuppgiften.

Du är inte bara statsanställd, utan du är även en medborgare som lever i en demokrati där du både har rätt att uttrycka egna åsikter och utöva din religion. Men även om du har friheter privat, precis som alla andra,

måste du som företrädare för det offentliga lämna dina personliga åsikter därhän när du är i tjänst. Det ska alltid framgå tydligt om du uttalar dig i tjänsten eller som privatperson, inte minst om du debatterar en fråga i medierna.

Föregå med gott exempel

Objektivitet, saklighet och likhetskrav är en förutsättning för att domstolarna och den offentliga förvaltningen ska fungera. Det finns inget utrymme för godtycke och

nyckfullhet i en väl fungerande offentlig process. Att som statsanställd själv följa lagar och regler och uppträda korrekt är en bra början.

Det ligger i ditt eget intresse att göra ditt jobb på bästa sätt. Lika fall behandlas lika, och du ska därför agera konsekvent. Beslut ska baseras på sakskalet, inte på ditt personliga tyckande. En viktig sak är också att beslut och åtgärder ska vara proportionerliga, det vill säga beslutet ska vara rimligt i förhållande till en frågas omfattning. Du får inte agera på ett sätt som

”Låt fakta och regler styra”

rubbar förtroendet för dig som tjänsteman eller för den myndighet som du företräder. Tänk på att du är statens ansikte utåt för den du möter. Var vaksam och ta inte emot presenter eller annat som kan ses som en otillbörlig förmån. Dyra middagar, påkostade resor eller en dyr present? Det beror helt på tillfället och sammanhanget om förmånen ska ses som otillbörlig.

Den som tar emot gåvor i fel sammanhang riskerar att göra sig skyldig till mutbrott. Ett sådant begås när arbets- eller uppdragstagare tar

emot mutor, begär eller inte tackar nej till en otillbörlig förmån i syfte att låta sig påverkas på ett sätt som gynnar givaren. Givaren gör sig skyldig till bestickning när hon erbjuder en otillbörlig förmån till en arbets- eller uppdragstagare.

Se upp för intressekonflikter

Undvik situationer och ärenden där du har ett egenintresse. Det räcker med att allmänheten misstänker egenintresse i en fråga för att förtroendet ska rubbas. Berätta för din chef när du misstänker att du är jävig

och låt en kollega ta över ärendet. Jävsreglerna visar vad som anses vara jäv. Det kan handla om att saken berör dig själv, att du är släkt med en part i målet eller liknande. Om du till exempel är firmatecknare i ett företag kan du inte själv handlägga ett ärende med koppling till företaget.

Bara en extra hacka?

Bisysslor är en annan sak som ska hanteras försiktigt. De är förbjudna om sysslan går ut över eller står i konflikt med dina ordinarie arbetsuppgifter. Rubbas förtroendet är bisysslan inte

tillåten, varken enligt lagen om offentlig anställning eller enligt de statsanställdas kollektivavtal.

Det finns tre typer av bisysslor som ska undvikas: De förtroendeskadliga, till exempel när du arbetar med saker på fritiden som riskerar att

göra dig jävig i din tjänsteutövning, de arbetshindrande, som gör att du försummar dina vanliga arbetsuppgifter och de konkurrerande, som gör att du utför tjänster som konkurrerar med arbetsgivarens verksamhet utan tillåtelse.

Fri åsiktsbildning

I ett demokratiskt land som Sverige är det självklart att medborgarna ska ha rätt att uttrycka sina åsikter.

Enligt svensk grundlag kan vi alla demonstrera på gator och torg, organisera oss i intresse- och fackföreningar samt både utöva och byta religionstillhörighet.

För dig som jobbar i staten är det viktigt att känna till och respektera dessa grundläggande rättigheter som gäller alla som du stöter på i ditt arbete.

Alla har rätt till insyn

För den fria åsiktsbildningen och medierna är offentlighetsprincipen viktig. Offentlighetsprincipen inbegriper en rad saker. Den mest kända principen är medborgarnas rätt att ta del av offentliga handlingar. Men det handlar också om offentlighet i våra domstolar och att du som offentliganställd, i din roll som statstjänsteman och med stöd av meddelarfriheten, kan slå larm om brister i verksamheten.

Principen bidrar till ett öppnare debattklimat i samhället samt gör att män-

niskor känner förtroende för myndigheter och andra institutioner. Med insyn ökar både rättsäkerheten och effektiviteten genom att det arbete som pågår kan granskas av journalister och alla som har intresse i en viss fråga. Det kan handla om allt från planeringen av stora byggprojekt eller antagningen till en högskoleutbildning.

Ibland kan det förekomma att saker och ting inte görs på rätt sätt på en myndighet och en enskild anställd känner att den vill berätta för någon utomstående. När anställda träder fram och berättar

”Offentlighetsprincipen är en demokratisk guldgruva”

om oegentligheter kallas de för ”whistle blowers” eller visslare. I staten finns meddelarskyddet, vilket gör det enklare för en statstjänsteman än för en privatanställd att vara den som blåser i visslan.

Skyddad som källa

Dina chefer är strikt förbjudna att försöka ta reda på vem som har lämnat uppgifterna till medierna. Att som journalist avslöja källan är också ett brott mot meddelarskyddet. En arbetsgivare har inte

heller rätt att säga upp eller på något annat sätt straffa en medarbetare som använt sig av sin yttrande- eller meddelarfrihet.

Offentliganställda tjänstemän har på grund av meddelarfriheten en generell möjlighet till undantag från tystnadsplikten. Du kan berätta för en journalist om sekretessbelagda uppgifter men du får inte lämna ut sekretessbelagda handlingar, det som kallas handlingssekretess. Den senare finns för att

skydda människors integritet. Har du som tjänsteman tystnadsplikt är det alltid ett brott om du skulle bryta mot den. En mindre förseelse kan leda till böter, och en grövre till fängelse.

Yttrandefriheten och informationsfriheten får begränsas i lag, men bara om det finns starka skäl till det. Sådana skäl kan vara att säkerställa ordning och säkerhet, värna människors anseende samt för att förebygga och förhindra brott.

Respekt

Jämlikhet, jämställdhet, medmänsklighet och integritet är nyckelord för dig som arbetar i medborgarnas tjänst. Du ska utöva din offentliga makt utan diskriminering och med respekt för att människor är olika.

Vårt rättsmedvetande bygger på att individen är fri och kan leva sitt liv med värdighet. Nationell rätt, folkkrätten och internationella avtal tar alla avstamp i de mänskliga och grundläggande fri- och rättigheterna. Förenta Nationerna arbetar än i dag utifrån sin allmänna förklaring från 1948 om de mänskliga rättigheterna.

Europeiska Unionen, EU, har byggts på medlemsstaternas gemensamma värden om frihet, demokrati och respekt för de mänskliga rättigheterna samt den så kallade rättsstatsprincipen. Unionen ska respektera de grundläggande rättigheterna som garanteras i Europakonventionen, en konvention som följer medlemsstaternas gemensamma konstitutionella traditioner.

Strikt förbudet att diskriminera

Enligt svensk grundlag ska det allmänna arbeta mot diskriminering, och det råder

ett strikt förbud och mot diskriminering utifrån kön och etnicitet. Som arbetsgivare har staten lovat att föregå med gott exempel. I januari 2009 började diskrimineringslagen att gälla. Den ska motverka diskriminering och bidra till likabehandling. Kön, religion, etnisk tillhörighet, sexuell läggning, ålder, religion eller funktionshinder ska inte spela någon roll.

Människor kan bli diskriminerade på en mängd olika områden. Det förekommer tyvärr alldeles för ofta, till exempel i skolan och på arbetsplatser, att människor

”Alla människor är lika mycket värda”

behandlas negativt på grund av sin särart, trots att det är förbjudet enligt lag. För dig som arbetar i staten ligger det i din roll att vara ett föredöme för andra. Den som ger information och råd till allmänheten får inte diskriminera någon som har rätt till service. Det framgår också av grundlagen att statens egna medarbetare ska motarbeta diskriminering.

Det är Diskrimineringsombudsmannen, DO, som sköter tillsynen av att lagen följs. Inslag av diskriminering i brott som begås ses också som en försvårande omstän-

dighet, vilket kan ge hårdare straff. Olaga diskriminering, till exempel i näringsverksamhet, är ett brott enligt lag.

Rätten att få vara privat

För att ge människor ett respektfullt bemötande är det viktigt att respektera deras personliga integritet. Hur mycket information vi är villiga att dela med oss om oss själva varierar från en person till en annan. En del lägger ut hela livet på bloggar och liknande, medan andra vill att personlig information ska vara hemlig,

Enligt Europakonventionen är staten skyldig att skydda och respektera människors privat- och familjeliv. Rätten kan begränsas med hänsyn till landets säkerhet och ekonomi samt för att förebygga brott. Det får till exempel inte föras anteckningar om en persons politiska åskådning i något register, och staten får inte heller ta del av privata telefonsamtal, brevväxlingar eller mejl.

Samarbete ger bättre service

Det är samma principer som gör att hållningen för utbyte

av personuppgifter mellan myndigheter är återhållsam. Även om medarbetare på olika myndigheter har tystnadsplikt ökar risken för en obehörig spridning av personuppgifter.

De undantag som görs regleras i offentlighets- och

sekretesslagen. Här anses samhällsintresset vara viktigare än människors personliga integritet. Det finns många bestämmelser om när och hur myndigheter ska lämna uppgifter till en annan myndighet. Om till exempel Försäkringskassan samkör sjukskrivningar med Skatte-

verkets register, kan samhället både motverka fusk, skapa bättre service och bli effektivare. Det är och förblir en svår uppgift att bedöma i vilka fall det är motiverat att inskränka människors rätt till integritet.

Effektivitet och service

Det ligger i sakens natur att det kan vara svårt att nå målen effektivitet och hög servicegrad samtidigt. Lättillgänglig och bra information kan bidra till att det blir möjligt.

Effektivitet handlar om att skapa så stort värde som möjligt med en given resurs. När det talas om effektivitet i statliga budgetsammanhang anser regeringen att myndigheterna ska driva verksamheter och nå mål med rimliga resurser och inom de ekonomiska ramar som har satts upp.

Den som leder en myndighet

ska se till att arbetet drivs effektivt. Ledningen ska också se till att verksamhetens redovisning är korrekt och pålitlig.

Snabbt, rätt och billigt

Förvaltningslagen säger att varje ärende ska handläggas så snabbt och billigt som möjligt, utan att tumma på säkerheten. Som statligt anställd har du en uppgift som du ska göra, och även ditt anställningsavtal anger att du ska göra det på ett så effektivt sätt som möjligt.

I statens tjänst är det självklart att du ska hushålla med

resurserna på bästa sätt eftersom de är våra gemensamma skattepengar. Det är en balansgång att nå verksamhetens mål på samma gång som medborgarna ska uppleva att de får bra och likvärdig service oavsett var de bor i landet. Samtidigt är det viktigt att aldrig göra avkall på legalitetsprincipen. Du ska utöva makten som det står skrivet i regelverket. På så sätt behandlas människor lika oavsett var de finns och vilken tjänsteman de kommer i kontakt med.

När en fråga kräver åtgärder från flera olika myndigheter

”Rätt information bidrar till att pressa kostnader”

är det viktigt att myndigheterna samarbetar så långt det är möjligt, förutsatt att offentlighets- och sekretesslagen inte hindrar. Samverkan höjer effektiviteten och varje myndighet ska lämna hjälp till andra myndigheter inom ramen för den egna verksamheten.

Ge rätt och begriplig information

Myndigheterna är skyldiga att ge service. Människor som till exempel kontaktar

en myndighet ska få ett svar. Ingen ska heller behöva ringa eller skriva flera gånger, utan myndigheter har en plikt att aktivt informera om vilka rättigheter och skyldigheter som gäller för personen ifråga. En myndighet ska ge service men inte i den omfattningen att den kan börja uppfattas som partisk.

När det gäller att ge information, ska den vara så enkel och tydlig att inte budskapet kan missförstås.

Tala och skriv klarspråk

På myndigheter och i landets domstolar är klarspråk i både tal och skrift viktigt. Språket i all offentlig verksamhet ska vara vårdat, enkelt och begripligt. Den som berörs av åtgärder eller ett beslut ska kunna förstå både beslutet och vilka konsekvenser det får. Hörsel-skadade eller personer som inte behärskar svenska ska få samma service som andra och ska därför erbjudas tolk.

Till sist ...

Ju mer du känner till om den värdegrund som statens verksamhet vilar på, desto lättare kan du göra lämpliga avvägningar mellan olika intressen och tänka igenom vad den betyder för just dig i din särskilda situation. Använd principerna som ett stöd för att utveckla din verksamhet och arbetsplats, men också för att diskutera dilemman och beslut som är svåra att fatta.

Det viktigaste att hålla i minnet är att du arbetar i medborgarnas tjänst. Med medborgaren för ögonen är det i regel enklare att komma fram till hur man bör handla och vilket som är ett bra beslut, ett lämpligt nästa steg eller ett gott och förtroendeskapande bemötande.

Kompetensrådet för utveckling i staten
Fleminggatan 20
Box 12012, 102 21 Stockholm
tel: 08-440 15 50
e-post: registrator@krus.nu
www.krus.nu

